

Legenda średniowieczna – cechy gatunkowe

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Mapa myśli
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Bibliografia:

- Źródło: *Legenda o św. Aleksym*, [w:] Wiesław Wydra, Wojciech R. Rzepka, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Wrocław 1984, s. 260–265.
- Źródło: Jakub de Voragine, *Złota legenda. Wybór*, oprac. Marian Plezia, tłum. Janina Pleziowa, Wrocław 1994, s. 406–411.
- Źródło: *Pieśń-legenda o św. Stanisławie*, [w:] Wojciech R. Rzepka, Wiesław Wydra, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Wrocław 1984, s. 265–267.
- Źródło: Marta Wójcicka, *Legenda*, dostępny w internecie: <https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=237> [dostęp 7.01.2022].
- Źródło: Emil Kumka, *Gatunki literackie źródeł hagiograficznych*, 2015, dostępny w internecie: <https://www.franciszkanie.pl/artykuly/gatunki-literackie-zrodel-hagiograficznych> [dostęp 7.01.2022].

- Źródło: Ewa Kosowska, *Legenda. Kanon i transformacje. Św. Jerzy w polskiej kulturze ludowej*, Wrocław 1985, s. 65–68.

Czy można wierzyć legendom? Przeczy temu jedna z definicji tego terminu, wyjaśniająca, że legendy to zmyślane lub przesadzone historie dotyczące sławnych ludzi, miejsc albo zdarzeń historycznych. Jednak zupełnie inaczej rozumiano to pojęcie w średniowieczu. Nie było ono wtedy synonimem zmyślenia, lecz godną wiary opowieścią o świętych, a zwłaszcza – o ich cudach.

Twoje cele

- Dokonasz analizy dwóch tekstów legend poświęconych św. Aleksemu w celu wykazania ich przynależności do gatunku literackiego.
- Opisziesz świat wartości bohatera legendy średniowiecznej.
- Wyjaśnisz, czy św. Aleksey jest typowym bohaterem legendy hagiograficznej.
- Wyjaśnisz, czemu służy typowa dla legend tendencja do umieszczania wydarzeń w rzeczywistości historycznej.

Przeczytaj

Geneza legendy średniowiecznej

Znaczna część piśmiennictwa średniowiecznego miała charakter [parenetyczny](#) – przedstawiała typowe dla tej epoki wzorce osobowe. Dzieła należące do niektórych gatunków pełniły przede wszystkim funkcję dydaktyczną. Dotyczy to np. kazań, [moralitetów](#) oraz [legend](#), które służyły propagowaniu idei związanych z religią chrześcijańską. Badacze [piśmiennictwa folklorystycznego](#) – do którego zaliczana jest legenda – przypuszczają, że do przełomu IV i V w. utwory należące do tego gatunku funkcjonowały w obiegu ustnym. Za pierwsze dzieło literackie zawierające legendy uznaje się zbiór hymnów autorstwa [Prudencjusza](#). Jednak już wcześniej istniały teksty, które można uznać za poprzedników tej formy piśmiennictwa. Wszystkie one zawierały mniej lub bardziej dokładnie opracowane żywoty świętych. Taki charakter miały m.in. powstające od II w. *Akta świadków* (*acta martyrum*).

” Ewa Kosowska

Legenda. Kanon i transformacje. Św. Jerzy w polskiej kulturze ludowej

Były to suche, bezpośrednie protokoły z procesów pierwszych chrześcijan, sporządzone zgodnie z procedurą rzymską i świadczące o odwadze i poświęceniu podsądnych. [...] Na podstawie wspomnianych protokołów i zeznań naocznych świadków (a czasem nawet listów z więzienia) powstała druga grupa tekstów, zwanych [Passiones](#) albo *Martyria*. Charakteryzują się one w przeciwieństwie do *Akt świadków* dość wyraźnymi ambicjami literackimi i nierzadko odznaczają się kunsztowną formą artystyczną. [...]

Trzecią grupę tekstów treściowo związanych z opisami męczeńskich śmierci stanowią legendy religijne. Tworzone [...] po opisywanych wydarzeniach, lekceważą zarówno szczegółowość źródeł

historycznych, jak i klasyczną dbałość o piękno formy [...]. Na przełomie IV i V wieku temat ten wykorzystał także „chrześcijański [Horacy](#)”, Prudencjusz, tworząc poetycką wersję tego męczeństwa. [...] Prudencjusz nie posługiwał się terminem „legenda” i nie on stworzył kanoniczną postać tego gatunku. Zostawił natomiast 14 fabularyzowanych hymnów na cześć pierwszych męczenników, zwłaszcza hiszpańskich. Zbiór ten, zwany [Peristephanon](#), określany jest powszechnie jako pierwsza próba wprowadzenia do poezji tematu [hagiograficznego](#). Prudencjusz uważany jest więc za twórcę „legendy literackiej”.

Na równi z tak pojętymi tekstami elitarnymi legenda w wersji popularnej i niektóre wątki [apokryficzne](#) złożyły się na przedmiot zainteresowań późniejszych kompilatorów. Tworzyli oni zbiory zarówno w oparciu o istniejące już, gotowe wzory, jak i czerpali z tradycji ustnej czy wręcz z własnej wyobraźni. Ale te właśnie zbiory [...] stworzyły podstawy do wyłonienia nowego gatunku – [legendy hagiograficznej](#).

Źródło: Ewa Kosowska, *Legenda. Kanon i transformacje. Św. Jerzy w polskiej kulturze ludowej*, Wrocław 1985, s. 65–68.

Nazwa gatunku

” Emil Kumka

Gatunki literackie źródeł hagiograficznych

Legenda od łacińskiego *legens*, oznacza pismo przeznaczone do głośnego, publicznego czytania podczas liturgii godzin, podczas posiłków w refektarzu zakonnym, albo w innych oficjalnych okolicznościach związanych z bohaterem dokumentu. Nie była więc utworem nieprawdziwym czy fantazją literacką, ale oficjalnym pismem (od XIII wieku na potrzeby kanonizacji i rozszerzenia kultu nowego świętego), powstałym bardzo często z polecenia papieża,

kurii rzymskiej czy wyższego przełożonego zakonu. Legenda średniowieczna przedstawiała czytelnikowi opis życia osoby świętej w sposób chronologiczny od narodzin po śmierć [...] i posiadała określone sekcje podporządkowane kanonom redakcyjnym.

Źródło: Emil Kumka, *Gatunki literackie źródeł hagiograficznych*, 2015 r., dostępny w internecie: <https://www.franciszkanie.pl/artykuly/gatunki-literackie-zrodel-hagiograficznych> [dostęp 7.01.2022 r.].

” Marta Wójcicka

Legenda

Określenie wywodzi się z kultury religijno-literackiej średniowiecznych klasztorów, w których podczas posiłków lektor czytał duchownym opowiadania budujące, zwłaszcza żywoty świętych, rozpoczynając od sakramentalnej formuły w rodzaju „*Hodie legenda est vita*” („Dzisiaj należy odczytać żywot”) patrona czy patronki danego dnia. Wyraz „legenda” (w znaczeniu „rzecz do czytania przeznaczona”) usamodzielniał się jako nazwa historii budującej, poświęconej osobie obdarzonej zdolnością dokonywania cudów, apostołowi, pustelnikowi, wyznawcy, męczennikowi, ewentualnie Chrystusowi i Matce Boskiej.

Źródło: Marta Wójcicka, *Legenda*, dostępny w internecie: <https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=237> [dostęp 7.01.2022 r.].

Cechy, typy i struktura legendy

Badacze wymieniają różne wyznaczniki, które charakteryzują legendę, w tym – legendę średniowieczną.

Stosując różnorodne kryteria dokonywano też podziału legend na odmienne typy. Jeden z takich podziałów wyszczególnia teksty:

dotyczące świata naturalnego
wyjaśniające – zoomorficzne, antropomorficzne i przyrodoznawcze; opisujące gwiazdy, niebo, ziemię i wodę, ze szczególnym uwzględnieniem legend astralnych
dotyczące świata nadnaturalnego
legendy historyczne
legendy literackie

Źródło: Ewa Kosowska, *Legenda. Kanon i transformacje. Św. Jerzy w polskiej kulturze ludowej*, Wrocław 1985, s. 54–55.

W średniowieczu szczególne znaczenie miała legenda hagiograficzna. Na podstawie zachowanych dzieł można dostrzec, że istniała charakterystyczna struktura fabularna tego typu legendy. Zawierała ona kilka głównych elementów narracji o świętym:

- informację o jego pochodzeniu
- opis bogobożnego życia
- przykłady praktykowania zasad [ascetyzmu](#)
- opis dokonywanych cudów
- śmierć (np. męczeńską)
- narodziny kultu świętego ascety.

Złota legenda i polskie legendy średniowieczne

Fragment manuskryptu *Złotej legendy* Jakuba de Voragine'a, ok. 1290 r.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Zdecydowana większość legend nie ma określonego twórcy. Są to teksty anonimowe, przekazywane przez tradycję. Zdarzały się jednak wyjątki, Jakub de Voragine (ok. 1228–1298), włoski dominikanin i kaznodzieja, napisał w języku łacińskim żywoty męczenników i świętych pod tytułem: *Legenda aurea* (*Złota legenda*). Tłumaczona i wydawana w rozmaitych wersjach wywarła wielki wpływ na rozwój literatury, sztuki i kultu świętych. W XV stuleciu przełożono ją aż 30 razy, zaś łacińskich wydań było ok. 70.

W Polsce także znano służącą katechezie i propagującą wzorcowy model życia

chrześcijańskiego *Złotą legendę*. Zbiór dominikanina miał wpływ na rozwój gatunku w naszym kraju, do kanonu dopisywano opowieści o lokalnych świętych i błogosławionych. Prozatorskim legendom towarzyszyły także ich wierszowane odmiany. Za najciekawszy przykład tego typu dzieła uchodzi anonimowa XV-wieczna *Legenda o św. Aleksym*, ale powstawały wówczas też inne legendy-pieśni, np. o św. Dorocie, św. Stanisławie, św. Krzysztofie czy o św. Jopie (Hiobie). Ich zadaniem było w atrakcyjnej formie i w języku narodowym szerzyć wiedzę o świętych oraz dawać wiernym wzór do naśladowania.

Słownik

apokryf

(gr. *ápókryphos* – ukryty, tajemny) – tekst związany tematycznie z Nowym lub Starym Testamentem, lecz nieuznany przez Kościół chrześcijański za kanoniczny
legenda hagiograficzna – legenda przedstawiająca losy i czyny świętego

asceza

(gr. *askezis* – ćwiczenie) – dobrowolne wyrzeczenie się określonych wartości, takich jak dobra materialne czy przyjemności cielesne, w celu zapanowania nad ciałem i duchem, co ma zaowocować zbawieniem

hagiografia

(gr. *hágios* – święty, *gráphein* – pisać) – dział piśmiennictwa chrześcijańskiego, na który składają się żywoty świętych, legendy na ich temat oraz opisy cudów dokonywanych przez świętych

legenda

(łac. *legere* – czytać) – opowieść o świętych lub innych bohaterach, łącząca pierwiastki realistyczne z fantastycznymi i cudownymi. Nazwa wywodząca się z języka łacińskiego wskazuje na coś, co należy przeczytać, choć często treść legend była przez spisaniem przekazywana ustnie

legenda hagiograficzna

legenda przedstawiająca losy i czyny świętego

moralitet

średniowieczny utwór sceniczny z alegorycznymi postaciami personifikującymi walkę dobra ze złem

parenetyczny

(gr. *paránesis* – zachęcanie) – pouczający, zachęcający, charakterystyczny dla literatury, której zadaniem jest pouczanie i prezentowanie zalecanych postaw, wzorców

piśmiennictwo folklorystyczne

(ang. *folk-lore* – wiedza ludu) – piśmiennictwo należące do kultury ludowej

Mapa myśli

Polecenie 1

Na podstawie danych zawartych na mapie myśli ułóż plan wystąpienia na temat:
„Legenda jako źródło dydaktyki średniowiecznej”.

Polecenie 2

W krótkim tekście wyjaśnij, na czym, w czasach średniowiecza, polegała atrakcyjność legend.

Sprawdź się

” Jakub de Voragine

Złota legenda. Wybór

Legenda na dzień św. Aleksego

Aleksy był synem Eufemiana, jednego z najznakomitszych mężów w Rzymie [...]. Otaczało go trzy tysiące służby, która ubierała się w jedwabie i opasywała złotymi pasami. [Prefekt](#) Eufemian był bardzo miłosierny. Każdego dnia w jego domu zastawiano trzy stoły dla biednych, sierot, wdów i pielgrzymów, a on sam pilnie im usługiwał [...]. Żona jego imieniem Aglae była równie pobożna i prowadziła taki sam tryb życia. Nie mieli oni dziecka, Pan jednak wysłuchał ich próśb i dał im syna [...]. Chłopiec kształcił się w sztukach wyzwolonych i wszelkich naukach filozoficznych, gdy zaś doszedł do wieku dojrzałego, rodzice wybrali mu dziewczynę z domu cesarskiego i dali mu ją za żonę. Nadeszła noc poślubna i Aleksy znalazł się sam na sam ze swą oblubienicą. Wtedy święty młodzieniec [...] oddał jej złoty pierścień [...] i rzekł: „Weź to i zachowaj, jak długo się Bogu spodoba, i niechaj będzie Pan między nami”. Następnie wziął trochę ze swego dobytku [...] i wsiadłszy potajemnie na okręt przybył do [Laodycei](#). Stamtąd udał się w dalszą drogę i dotarł do miasta [Edessy w Syrii](#) [...]. Przybywszy do miasta Aleksy rozdał ubogim wszystko, co posiadał, i włożywszy nędzne szaty zasiadł wraz z innymi żebrakami w przedsionku kościoła Matki Bożej. [...] Tymczasem ojciec jego ubolewając nad zniknięciem syna, rozesłał swoje sługi na wszystkie strony świata, aby go usilnie szukali. Kilku z nich przybyło do Edessy, gdzie Aleksy poznał ich, oni jednak nie poznali go i dali mu jałmużnę tak jak innym żebrakom. [...] Oni zaś powróciwszy oznajmili ojcu, że

nigdzie nie mogli znaleźć jego syna. Tymczasem matka Aleksego [...] skarżyła się żałośnie mówiąc: „Tutaj pozostanę w żałobie tak długo, dopóki nie odzyskam mego syna”. [...]

Aleksy pozostał przez 17 lat w przedsionku owego kościoła i służył Bogu. Wreszcie obraz świętej Panienki, znajdujący się w tym kościele, przemówił raz tak do kościelnego: „Zawołaj męża Bożego, aby wszedł, stał się bowiem godny królestwa niebieskiego. [...]” Kościelny tedy [...] wprowadził Aleksego do kościoła. W krótkim czasie fakt ten stał się znany powszechnie i wszyscy poczęli otaczać go wielkim szacunkiem. Wtedy Aleksy unikając ludzkiej chwały odszedł do [Tarsu w Cylicji](#). Za wolą Bożą jednak wiatr przygnał okręt do [portu miasta Rzymu](#). [...] Aleksy [...] ujrzał swego ojca wracającego z pałacu cesarskiego i otoczonego tłumem służby, zastąpił mu drogę i począł wołać: „[Sługo Boży, każ przyjąć mnie, pielgrzyma, do twego domu i żywić okruchami z twego stołu, a Bóg będzie miał litość także nad twoim pielgrzymem](#)”. Słyszając to ojciec przez pamięć na syna kazał go przyjąć, dał mu własne miejsce w swoim domu, przydzielił mu pożywienie ze swego stołu i oddał mu służącego do usługi.

Aleksy więc trwał w modlitwach i umartwiał swe ciało postami i czuwaniem. Słudzy domowi często go wyśmiewali, wylewali mu pomyje na głowę i wyrządzali mu wiele przykrości, on jednak znosił to wszystko cierpliwie. Przez 17 lat pozostawał tak Aleksy w domu ojca nie poznany przez nikogo. Gdy jednak przeczuł, że zbliża się koniec jego życia [...] i spisał po kolei dzieje całego swego życia. Pewnej niedzieli zaś, po uroczystej mszy w kościele, zabrzmiał nagle głos z nieba, który mówił: [...] „Szukajcie męża Bożego, aby modlił się za Rzym [...] Szukajcie w domu Eufemiana”. Ten jednak zapytany odpowiedział, że nic o nim nie wie. [Wtedy cesarze Arkadiusz i Honoriusz przybyli wraz z papieżem Innocentym](#) do domu Eufemiana. [...] Wtedy Eufemian pobiegł do Aleksego [...]. Chciał tedy

wziąć kartę, którą zmarły trzymał w ręku, ale nie mógł jej wyjąć. [...] Wtedy papież zbliżył się i wziął kartę z ręki zmarłego, który tym razem natychmiast ją wypuścił.

Papież kazał ją odczytać wobec licznie zebranego tłumu i ojca Aleksego. Eufemian słysząc jej treść zdrętwiał przejęty ogromnym bólem, a potem stracił przytomność i upadł bez sił na ziemię [...], a rzucając się na ciało swego syna wołał: „Biada mi! Synu mój!, dlaczego zasmuciłeś mnie tak bardzo, dlaczego przez tyle lat napawałeś mnie bólem i smutkiem? [...]” Matka zaś usłyszawszy, co się stało, [...] dostała się do ciała, rzuciła się na nie i wołała: „Biada mi! Synu mój, światło moich oczu, dlaczego tak postąpiłeś, dlaczego tak okrutnie obszedłeś się z nami? [...]” Potem przybiegła oblubienica ubrana w żałobne szaty i płacząc mówiła: „Biada mi, jestem już dziś samotną wdową! [...]”

Wtedy cesarze i papież złożyli ciało na wspaniałych marach i poprowadzili je przez środek miasta [...]. Wszyscy więc biegli naprzeciw świętego, gdy zaś kto chory dotknął owego świętego ciała, natychmiast powracał do zdrowia [...]. Cesarze, widząc tak wiele cudów, wzięli mary i nieśli je wraz z papieżem, ponieważ pragnęli sami się uświęcić za pośrednictwem tych świętych zwłok. [...] Następnie zbudowano grobowiec ze złota i drogich kamieni i z największą czcią złożono na nim ciało świętego. Wtedy z grobowca począł się wydobywać tak słodki zapach, iż wydawało się wszystkim, że jest pełen wonności. [...]

Źródło: Jakub de Voragine, *Złota legenda. Wybór*, oprac. Marian Plezia, tłum. Janina Pleziowa, Wrocław 1994, s. 406–411.

” *Legenda o św. Aleksym*

[...]

W Rzymie jedno panię było,
Coż Bogu rado służyło.

A miał barzo wielki dwor,
Procz panosz trzysta rycerzow,

[...]

Chował siroty i wdowy,
Dał jim osobne trzy stoły.
Za czwartym pielgrzymi jedli,
Ci (j) do Boga przywiedli.

Eufamijan jemu dziano

Wielkiemu temu panu,
A żenie [jego] dziano Aglijas;

Ta była ubostwu w czas.

Był wysokiego rodu,
Nie miał po sobie żadnego płodu.

Więc-ci jęli Boga prosić,
Aby je tym darował,
Aby jim jedno plemię dał –
Bog tych prośby wysłuchał.

A gdy się mu syn narodził,
Ten się w lepsze przygodził:

Więc mu zdziano Aleksy,
Ten był oćca barzo lepszy.

[...]

Iże był star dwadzieścia k temu cztery lata,

Więc k niemu rzekł ociec słowa ta:

„Miły synu, każę tobie,
Pojim zajegoć żonę sobie [...]”.

Syn odpowie oćcu swemu,
Wszeko słusza starszemu:

„Oćcze, wszekom ja twoje dziecię,
[...]

Po twej woli ma się to zstać”.

A więc mu cesarz dziewkę dał –

A papież ji s nią oddał.

A w ten czas papieża miano,

Innocencyjusz mu dziano;

To ten był cesarz pirzwy,

Archodonijusz niżli;

K(t)orej krolewnie Famijana dziano,

Co ją Aleksemu dano.

[...].

A gdy się s nią pokładał,

Tej nocy s nią gadał.

Wrocił zasię pirścień jej,

A rzekł tako do niej:

„Ostawiam cię przy twym dziewstwie,

Wroć mi ji, gdy będziawa oba w niebieskim krolewstwie.

Jutroć się bierzę od ciebie

Służy(ć) temu, což ci jest w niebie

[...].

Krolewna odpowie jemu:

„Mam też dobrą wolę k temu,

Namilejszy mężu mój

[...]”.

A jeko zajutra wstał,

Od obiada się precz brał;

[...]

Nabrał sobie srebra, złota dosyć,

Co go mogł piechotą nosić;

Więc się na morze wezbrał,

A ociec w żałość(i) ostał.

I mać miała dosyć żałości,

(W rękopisie brak przypuszczalnie dwóch wersów)

[...]

Więc to święte plemię

Przyszło w jedną ziemię.

Rozdał swe rucho żebrakom,

Śrebro, złoto popom, żakom.

Więc sam pod kościołem siedział,

A o jego księstwie nikt nie wiedział.

[...]

Eż się (z)stało w jeden czas,

Wstał z obraza Matki Bożej obraz.

Szedł do tego człowieka,

Jen się kluczem opieka,

I rzekł jest tako do niego:

„Wstań, puści człowieka tego,

Otemkni mu kościół Boży,

Ác na tym mrozie nie leży”.

Żak sie tego barzo lęknął,

Wstawszy, kościół otemknął.

[...]

Więc żak powiedział každemu,

I staremu, i młodemu.

A gdyż to po nim uznali,

Wieliką mu fałę dali.

Za świętego ji trzymano

I wiele mu prze Bog dawano.

Steskszy sobie ociec jego,

Prze swego syna jedynego,

Rozsłał po wszym ziemiach lud

I zadał jim wielki trud,
Strawili wielki pieniądz,
Swego [księdza](#) szuk(aj)ąc.

[Tu ji nadjeli](#)

W jednym mieście, [w Jelidocni](#).

Nie znał go jeden, [jeko](#) drugi,
A on poznał wszystkie swe sługi.

Brał od nich jałmużny jich,
Więc wesoł był,

[Iż ji tym Bog nawiedził.](#)

[...]

A więc świętemu Aleksemu,
Temu [księdzu](#) wielebnemu,

Nieluba mu fała była,

Co się mu [ondzie](#) wodziła.

Tu się wezbrał [jeko mogę](#),

Wsiadł na morze [w kogę](#),

Brał się do ziemi, do jednej,

[Do miasta Tarsa w Syryjej.](#)

Tam był [czuł](#) świętego Pawła,

Tu była jego myśl padła.

Więc się wiatr obrocił,

Ten ci (ji) zasię nawrocił.

A gdy do Rzymu [przyjął](#), Bogu dziękował,

Iż do swej ziemi przygnał.

[...]

Potkał [na żorawiu](#) oćca swego

Przed grodem i jął go prosić:

„W jimię Syna Bożego

I dla syna twego, Aleksego,

A racz mi swą jełmużnę dać,
Bych mógł ty odrobiny brać,
Co będą z twego stoła padać”.
Jego ociec to usłyszał,
Iż jemu synowo jimię wspomionął:
Tu silno, rzewno zapłakał,
Więc ji Boga dla chował.

[...]

Podał mu szafarza swego,
Ten mu czynił wiele złego.
Tu pod wschodem leżał,
Každy nań pomyje (złą wodę) lał.
A leżał tu sześćnaście lat,
Wsztko cirpiał Bog rad;

[...]

A więc gdy już umrzeć miał,
Sam sobie list napisał
I ścisnął ji twardo w ręce,
Popisawszy swoje wsztki męki
I wsztki skutki, co je płodził,
Jako się na świat narodził.
A gdy Bogu duszę dał,
Tu się wielki dziw zstał:
Samy zwony zwończyły,
Wsztki, co w Rzymie były.
Więc się po nim pytano,
Po wsztkich domiech szukano;
Nie mogli go nigdziej najć,
A wždy nie chcieli przestać.
Jedno młode dziecię było,

To jim więc wzjawilo,
A rzekąc: „Aza wy nie wiecie o tym,
Kto to umarł? Jać wam powiem.
U Eufamijanać leży [...]”.

Więc tu papież z kardynały,
Cesarz z swymi kapłany
Szli są k niemu z chorągwiami,
A zwony wżdy zwończyły same;
Tu więc była ludzi siła,
Silno wielka ciszczba była.

Kogokole para zaleciała

Od tego świętego ciała,
Ktory le chorobę miał,
Natemieśc(ie) zdrow ostał.

[...]

Chcieli mu list z ręki wziąć,
Nie mogli go mu wziąć:
Ani cesarz, ani papież,
Ani wsz(y)tko kapłaństwo także,
I wsz(y)tek lud k temu,
Nie mógł rozdrzeć nikt ręki jemu.

[...]

Jedno przyszła żona jego,
A wściągła rękę do niego,
Eż jej w rękę upadł list,
Przeto, iż był jeden do drugiego czyst.
A gdy ten list oglądano,
Natemieście uznano,
Iż był syn Eufamijanow,

[...].

(w rękopisie brak dalszego ciągu)

Źródło: *Legenda o św. Aleksym*, [w:] Wiesław Wydra, Wojciech R. Rzepka, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Wrocław 1984, s. 260–265.

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Ćwiczenie 4

W liczącym co najmniej 80 słów tekście wyjaśnij, czemu służy w *Legendzie o św. Aleksym* umieszczanie wydarzeń w rzeczywistości historycznej.

Ćwiczenie 5

Definicja legendy wskazuje na obecność w utworach należących do tego gatunku elementów fantastyki i cudowności. Wykaż ich obecność w obu tekstach poświęconych św. Aleksemu.

Ćwiczenie 6

Ułóż plan wystąpienia na temat: „Święty Aleksy – typowy bohater średniowiecznej legendy hagiograficznej?”

Ćwiczenie 7

W legendach hagiograficznych przedstawiano m.in. narodziny kultu świętego. Wykaż, że jest tak również w *Legendzie o św. Aleksym*.

Ćwiczenie 8

Uzasadnij poprawność nazywania obu opowieści o św. Aleksym legendami hagiograficznymi. Twoja wypowiedź powinna liczyć co najmniej 150 słów.

Praca domowa

Napisz wypracowanie liczące co najmniej 180 słów, w którym odpowiesz na pytanie: „Bardziej pieśń czy legenda? Do którego gatunku literackiego można zaliczyć anonimowy polski utwór poświęcony św. Stanisławowi?”.

” Pieśń-legenda o św. Stanisławie

Chwała tobie, [Gospodzinie](#),
Iż o twych świętych cześć<ć> słynie,
Ktora nigdy nie zaginie
I na wieki nie przeminie.

Wesel się, Polska Korona,
Iż masz takiego patrona,
Dostojnego Stanisława,
Który wyszedł [rodem z Szczepanowa](#).

Ten jeszcze <w> swojej młodości
Napełnion Boskiej miłości,
Wiodąc swój żywot we cności,
Wytrwał w swej sprawiedliwości.

Widząc poselstwo duchowne,
Iż o nim słuchy chwalebne,
Wzywając Boga miłego,
Wzięli go [za biskupa swego](#).

W ten czas [Bolesław](#) krolował,
Ten wiele złego [podział](#):
Dla uczynku swego złego
[Nie najrzał](#) biskupa świętego.

Oskarżyli go ziemianie,
Iż kupił świeckie [imienie](#)
[Prawą](#) niesprawiedliwością:
[Chcieli go dostać bliskością.](#)

Wskrzesił Piotra [z Piotrawina](#),
Umarłego ziemianina,
Co leżał trzy lata w grobie,
Wskrzesił go na świadectwo sobie.

Boska go prawda wspomogła,
[Z fałszywych rzeczy](#) wywiodła;
Nie nalezion w żadnej winie,
Został sie przy Piotrawinie.

Karał krola z okrutności,
Iż dręczył lud bez lutości:
Nie mając żadnej baczości,
Używał swej okrutności.

Dał nań klątwę jak na złego,
Podług prawa duchownego:
By się bał Boga miłego,
By nie dręczył ludu Bożego.

Krol się okrutny [pobudził](#),
Iż był w rozumie zablądził:
Z poduszczenia ducha złego
Zabił biskupa świętego.

[Rozmiał w pole kawalce,](#)
Święte ciało, święte palce;
Chcąc [by to marnie strawiono,](#)
Przez psy, przez ptaki skarmiono.

Ale Pan Bog z wysokości
Bronił ciała, świętych kości:
Na pociechę swego luda
Wnet pokazał wielkie cuda.

Z czterech części świata tego
Ku obronie swego świętego
Cztery ptaki, orły [prawe,](#)
Zesłał jest za stroże pewne.

Co strzegli świętego ciała,
By się w nim szkoda nie zstała,
Przelatując na wsze strony,
To dla pewniejszej obrony.

Promienie z niebieskiej mocy
Świeciły we dnie i w nocy:
Każdą cząstkę oświecając,
[Świętego] Stanisława rozślawiając.

Jedna ryba palec zjadła,
Na nią [świeca](#) z nieba spadła,
[Rybitwi](#) ją ułowili,
Przy tym wszyscy kanonicy byli.

Ujrzawszy to kanonicy,
Zebrali się tamo wszyscy,
Wzięli ciało z pocziwością,
Nieśli je [na Skalkę](#) z radością.

Zrosło się pospołu ciało,
Bo tak święte Bostwo chciało,
Aby się nie rozdzieliło,
By się wszystko [oświeciło](#).

Schowali je z pocziwością,
Z płaczem i z wielką radością,
Chwaląc Boga wszechmocnego,
Iż nam dał biskupa świętego.

[Innocencyjusz wielebny](#),
Papież w uczynkach chwalebny,
Kazał [podnieść](#) ciało jego,
Kazał go mieć za świętego.

Miły święty Stanisławie,
Tyś u Boga w wielkiej sławie,
Racz być łaskaw [na Polany](#),
Oddal od nas niewierne pogany.

O męczenniku wielebny,
Z Boga i z ludzi chwalebny,
Wspomoż człowieka grzesznego,
Oddal ode wszego złego.
Amen.

Źródło: *Pieśń-legenda o św. Stanisławie*, [w:] Wojciech R. Rzepka, Wiesław Wydra, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Wrocław 1984, s. 265–267.

Dla nauczyciela

Autor: Anna Grabarczyk

Przedmiot: Język polski

Temat: Legenda średniowieczna – cechy gatunkowe

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

3) rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne, w tym: gatunki poznane w szkole podstawowej oraz epos, odę, tragedię antyczną, psalm, kronikę, satyrę, sielankę, balladę, dramat romantyczny, powieść poetycką, a także odmiany powieści i dramatu, wymienia ich podstawowe cechy gatunkowe;

5) interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;

- 8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;
- 9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;
- 10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;
- 11) rozumie pojęcie motywu literackiego i toposu, rozpoznaje podstawowe motywy i toposy oraz dostrzega żywotność motywów biblijnych i antycznych w utworach literackich; określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych;
- 14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;
- 15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;
- 16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

- 7) odróżnia dyskusję od sporu i kłótni;

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

- 1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;
- 4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

8) tworzy plan kompozycyjny i dekompozycyjny tekstów o charakterze argumentacyjnym;

10) w interpretacji przedstawia propozycję odczytania tekstu, formułuje argumenty na podstawie tekstu oraz znanych kontekstów, w tym własnego doświadczenia, przeprowadza logiczny wywód służący uprawomocnieniu formułowanych sądów;

11) stosuje zasady poprawności językowej i stylistycznej w tworzeniu własnego tekstu; potrafi weryfikować własne decyzje poprawnościowe;

12) wykorzystuje wiedzę o języku w pracy redakcyjnej nad tekstem własnym, dokonuje korekty tekstu własnego, stosuje kryteria poprawności językowej.

IV. Samokształcenie.

9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Lektura obowiązkowa

6) Bogurodzica; Lament świętokrzyski (fragmenty); Legenda o św. Aleksym (fragmenty); Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią (fragmenty);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- dokona analizy dwóch tekstów legend poświęconych św. Aleksemu w celu wykazania ich przynależności do gatunku literackiego;
- opíše świat wartości bohatera legendy średniowiecznej;

- wyjaśni, czy św. Aleksy jest typowym bohaterem legendy hagiograficznej;
- wyjaśni, czemu służy typowa dla legend tendencja do umieszczania wydarzeń w rzeczywistości historycznej.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- z użyciem e-podręcznika;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel prosi uczniów o wyjaśnienie, czym jest prolog, zapoznanie się z *Legendą o świętym Aleksym* oraz wynotowanie informacji z prologu tekstu.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel sprawdza przygotowanie uczniów do lekcji. Chętna osoba prezentuje pracę wykonaną w domu. Następnie nauczyciel podsumowuje to zadanie informacją na podstawie tekstu Witolda Wojtowicza *Prolog „Legendy o św. Aleksym”*:

Autor otwiera swój utwór prologiem, co oznaczać może, że dysponował - świadomie lub nie - wiedzą o budowie utworu poetyckiego. Średniowieczne poetyki kładły wielki nacisk na konstrukcję prologu. [...]

W pierwszej części prologu istotne jest użycie hymnicznej formy drugoosobowej w wykrzyknieniach, mających charakter eksklamacji, w miejsce narracji pierwszoosobowej, właściwej poezji świeckiej. Twórczość religijna stanowi odpowiedź [...] na poprzedzające ją doświadczenie zwrócenia się ku Bogu, wyraża się w modlitwie o Boże wsparcie. [...]

Autor podejmuje się swego zadania, mając świadomość, że przewyższa ono jego siły. Ma wyrazić swoimi ustami porządek nadprzyrodzony. Konieczna staje się łaska Ducha Św. - „obleczenia sierca bóstwem” - dla właściwego wykonania przedsięwzięcia. [...] Boska inspiracja staje się przesłanką tworzenia, uwalnia człowieka od jego grzechów i czyni go narzędziem Boga - dopiero wtedy udzielona zostaje poezji jej skuteczność, prowadząca do nawrócenia. Prośbę o inspirację poprzedza częstokroć pochwała stworzenia, zbawienia, historii zbawienia czy tajemnicy Trójcy Św. Autor *Legendy* nie poszukuje wprost więzi ze swymi słuchaczami - początkowo jego sposobem mówienia jest modlitwa. Więź tworzy dopiero ostatni wers prologu, budujący „oralny” kontakt z odbiorcą: „Kto chce słuchać, ja powiem”.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie indywidualnie zapoznają się z treściami w sekcji „Wprowadzenie” oraz „Przeczytaj”. Następnie nauczyciel wyświetla za pomocą rzutnika mapę myśli, aby

przeanalizować ją wspólnie w klasie.

Uczniowie indywidualnie wyjaśniają, co w legendach przyczyniało się do tego, że były one atrakcyjne dla odbiorców. W parach natomiast układają plan wystąpienia na temat: „Legenda jako źródło dydaktyki średniowiecznej”.

2. Nauczyciel przedstawia pytania do dyskusji:

- Jaki jest świat wartości bohatera legendy średniowiecznej?
- Czy św. Aleksy jest typowym bohaterem legendy hagiograficznej?
- Czemu służy typowa dla legend tendencja do umieszczania wydarzeń w rzeczywistości historycznej?

3. Uczniowie przechodzą do sekcji „Sprawdź się”. Indywidualnie wykonują ćwiczenia 1-3. Nauczyciel weryfikuje poprawność odpowiedzi.

Uczniowie dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia 4-6. Przedstawiciel dwójki przedstawia rozwiązania po upływie określonego przez nauczyciela czasu.

Pozostałe zadania uczniowie wykonują w kilkusobowych grupach. Po zakończeniu zadań nauczyciel prosi o przedstawienie wniosków i ewentualny komentarz.

Faza podsumowująca:

1. Zalogowany na platformie nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. Wybrany uczeń odczytuje cele lekcji, następuje wspólne omówienie: co udało się osiągnąć, do czego warto wrócić, czego nie udało się zrealizować i dlaczego. Później nauczyciel analizuje przebieg lekcji i przeprowadza ewaluację, z której wnioski wykorzysta w przyszłości.

Praca domowa:

1. Praca domowa z e-materiału: Napisz wypracowanie liczące co najmniej 180 słów, w którym odpowiesz na pytanie: „Bardziej pieśń czy legenda? Do którego gatunku literackiego można zaliczyć anonimowy polski utwór poświęcony św. Stanisławowi?”.

Materiały pomocnicze:

- Ernst Robert Curtius, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, Kraków: Wydawnictwo Universitas, 1997.
- Ewa Kosowska, *Legenda. Kanon i transformacje. Św. Jerzy w polskiej kulturze ludowej*, Wrocław 1985.

Wskazówki metodyczne

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Mapa myśli” do podsumowania lekcji.